

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Організований та тривалий конфлікт здавна приваблював та вражав письменників. Від таких стародавніх авторів, як даос Сунь-Цзи, до Клаузевіца та таких сучасних науковців, як Квінсі Райт і Річард Барнет, дослідники вивчали та аналізували численні грані та імплікації війни¹.

На початку цього століття дослідження миру та вивчення конфлікту почали виникати як дисципліни, і цей процес значно прискорили дві світові війни. Серед ключових завдань дослідників — формування понять і категорій, а також розробка методології та ідентифікація даних, придатних для наукової розвідки. Особливе значення для наших цілей мають спроби ідентифікувати та чіткіше окреслити, які критерії слід уживати, вивчаючи збройний конфлікт і військові дії.

Ранні дослідження математика-квакера Льюїса Річардсона встановили прецеденти відстеження та статистичної оцінки даних задля опису та порівняння². У 1970-х та 1980-х роках, із заснуванням таких організацій, як Стокгольмський інститут дослідження проблем миру (Stockholm Institute of Peace Research, SIPRI) та Інститут дослідження проблем миру в Осло (Peace Research Institute of Oslo, PRIO), і завдяки праці таких дослідників, як Йоганн Гальтунг та Кеннет Боулдінг, стали доступними більш точні дані та більш надійні механізми для їх оцінки³. У 1980-х та на початку 1990-х заслуговують особливої згадки публікації Рут Сільвард про військові та соціальні витрати, *SIPRI Yearbook 1995* та щорічні звіти «Збройні кон-

флікти» («Armed Conflict»)⁴. Пітер Волленстін та Карін Аксел провели всебічний порівняльний аналіз даних, що стосуються кінця холодної війни та періоду після неї⁵.

Мета двох перших розділів полягає в тому, щоб коротко окреслити визначальні характеристики та патерни сучасних збройних конфліктів, які слід врахувати, розробляючи модель розбудови миру. Це не вимагає вичерпного огляду даних або статистичного аналізу воєн та торгівлі зброєю в усьому світі. Проте дуже доречно почати дискусію з розгляду природи війни та збройного конфлікту на глобальному рівні.

Як і інші дослідники, Волленстін та Аксел запропонували визначати категорії оцінки збройного конфлікту через число загиблих, локалізованість та порушені проблеми. А саме, вони назвали три підкатегорії збройного конфлікту. Перша — **незначний збройний конфлікт**, визначений як конфлікт між збройними силами, в якому за рік загинуло менше ніж двадцять п'ять осіб і принаймні однією зі сторін була держава. **Збройний конфлікт середньої складності** — ситуація, в якій загинуло більше тисячі людей та щонайменше двадцять п'ять — в окремому році. І, нарешті, конфлікт, у якому в поточному році загинуло мінімум тисяча людей, описується як **війна**. Поняття **збройного конфлікту** включає всі три категорії. Така категоризація широко вживається іншими дослідниками, хоча й із певними відмінностями. Наприклад, звіти «Збройні конфлікти» визначають збройний конфлікт як такий, що протягом свого плину забирає понад тисячу життів.

Аналізуючи дані нещодавніх конфліктів згідно з цими категоріями, ми отримуємо приголомшливі результати.

- Між 1989 та 1996 у шістдесяти точках світу відбулося понад сімдесят війн, у які було втягнуто понад третину всіх держав — членів ООН.
- Під час написання цього тексту (січень 1997) точаться сорок чотири конфлікти в тридцяти дев'яти країнах.

- Половина наявних на сьогодні війн точиться понад десятиліття, а чверть — понад два десятиліття.
- Майже в двох третинах наявних збройних конфліктів беруть участь діти віком до п'ятнадцяти років.

Тепер розглянемо на тлі цієї категоризації та даних три аспекти сучасного збройного конфлікту: географію, різновиди та причини.

ГЕОГРАФІЯ, РІЗНОВИДИ ТА ПРИЧИНИ

Наша мета тут полягає в тому, щоб краще зрозуміти глобальний ландшафт збройних конфліктів. Дієвий спосіб для цього — візуалізація кількісних даних на мапі світу. До неї доклали зусиль численні автори, серед яких Юган Галтунг та географ Тоні Айвз⁶. Пізніше Президентський центр Картера видав «Звіт про стан світових конфліктів»⁷, а щорічник «Збройні конфлікти» — географічну мапу з позначенням гарячих точок.

Ці мапи дозволяють з відстані роздивитися більш помітні контури, з яких два найвизначніші вказують на місцезнаходження збройних конфліктів та шляхи експорту зброї. Візуальні зображення та дані, на яких вони базуються, провокують декілька важливих спостережень. Розглянемо передусім деякі особливості холодної війни 1980-х років, а потім подивимось, які зрушення відбуваються одразу після її завершення.

Ера холодної війни

Протягом довгого періоду холодної війни наддержави ніколи не були прямо втягнені в збройні конфлікти на власних територіях. Натомість більшість війн (а їх за останнє півстоліття холодної війни було понад сто) точилися всередині або поблизу держав-сателітів.

Такий біполярний контекст мав два наслідки. По-перше, він придушував численні приховані конфлікти всередині сфе-

ри впливу тієї або іншої наддержави; це особливо давалося взнаки у Східній Європі та в Центральній Азії (наприклад, у Вірменії, Азербайджані, на Балканах). По-друге, він став причиною росту нестабільності та посилення конфліктів у світі, що розвивається (як-от Африканський Ріг або Центральна Америка). Щодо останнього, панує думка, згідно з якою збройні конфлікти спричинені насамперед ідеологічною боротьбою між Сходом і Заходом. Отже, йдеться про своєрідний парадокс: біполярний контекст сприяв водночас *придушенню* та *посиленню* конфлікту, залежно від регіону.

З погляду географії, переважна більшість збройних конфліктів періоду холодної війни точилася на територіях периферії світу, яку ще називали «Півднем», «світом, що розвивається», або «країнами третього світу». Африка, Південно-Східна Азія, Близький Схід, Латинська Америка — в усіх цих регіонах війна аж ніяк не була чимось надзвичайним. Холодна війна здебільшого була «холодною» лише в Європі та Північній Америці. У багатьох частинах світу, що розвивався, вона була насправді дуже гарячою.

Важливо зазначити, що війни охоплювали території, де мешкали найбільш вразливі групи населення, тобто ті, де базові людські потреби в житлі, охороні здоров'я, освіті ледь-ледь чи взагалі не задовольнялись⁸. Ось конкретний показник: у 1980–1983 рр. у десяти африканських країнах на військові потреби витрачалось більше коштів, ніж на здоров'я та освіту разом⁹. Подібні показники допомагають зрозуміти, чому такі регіони, як Африканський Ріг, нині завалені зброєю, а соціальну інфраструктуру мають дуже слабку. Це становище загрожує величезними гуманітарними катастрофами на кшталт тих, які ми бачили в Сомалі на початку та в середині 1990-х.

Упродовж холодної війни торгівля зброєю перетворилася на мультинаціональну мережу впливу із широко розгалуженою географією. За цих часів понад 95% експорту зброї йшли з п'яти країн, і всі вони були розташовані на Півночі¹⁰.